

MESNEVİLERDEKİ HASB-İ HÂL BÖLÜMLERİ VE TÂCÎ-ZÂDE CAFER ÇELEBİ'NİN HEVES-NÂMESİ'NDEKİ HASB-İ HÂLLER

*H.Dilek BATİSLAM**

ÖZET

Mesnevi nazım şekli divan şiirinin önemli nazım şekillerindedir. Divan edebiyatı döneminde bu nazım şekliyle yazılmış farklı içerik ve türde eserler bulunmaktadır. Mesneviler arasında kurgusu, içeriği, dili ve üslubu açısından değişik özellikler taşıyan örnekler de vardır. Söz konusu örneklerin ele alınıp incelenmesi mesnevi nazım şeklinin ve bu nazım şekliyle yazılmış türlerin tanımlanabilmesi açısından önemlidir. Bazı mesnevilerde alışılmış bölüm başlıkları yerine başka başlıklar kullanılmıştır. Hasb-i hâl başlıklı bölümler de bu tür bölümlerdendir. İçinde hasb-i hâl bölümleri bulunduran mesnevilerde bu bölümlere çeşitli işlev ve amaçlarla yer verilmiştir.

Tâcizâde Cafer Çelebi'nin kimi özellikleri nedeniyle özgünlük iddiası taşıyan Heves-nâme'si de içerdiği hasb-i hâl bölümlerinin hacmi ve çokluğuyla dikkat çeker. Makalemizde bazı mesnevilerdeki hasb-i hâl bölümlerini genel olarak değerlendirdikten sonra Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'sindeki hasb-i hâllerin özellikleri üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Hasb-i hâl, mesnevi, Cafer Çelebi, Heves-nâme.

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Balcalı / ADANA. batislam@cu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

**SECTIONS OF *HASBIHALS* (CONVERSING WITH SELF)
IN *MASNAWIS*¹ AND *HASBIHALS* OF CAFER CHELEBİ
IN HIS *HEVESNAME***

ABSTRACT

Masnawis are of important genres of diwan poetry. There are many works of different contents written with this genre. Among them, there are variety of samples that have different contents, set-ups, and use of language. Assessments of those works are important in understanding the masnawi genre and works written with this genre. Some masnawis use peculiar section headings. Hasbihals are one of them. These hasbihals serve different functions and purposes in those masnawis.

Tacizade Cafer Chelebi's Hevesname, which claims to be original due to some peculiarities, requires special attention for the volume and abundance of its hasbihal sections. In this paper, after having a general assessment of hasbihal sections of some masnawis, we will examine the hasbihal sections of Cafer Chelebi's Hevesname.

Key Words: Hasbihal, Masnawi, Cafer Celebi, Hevesname.

Mesnevi nazım şekli Divan edebiyatının önemli nazım şekillerindedir. Aynı vezinde ve her beyti kendi içinde kafiyeli bu nazım şeklinin kısa örnekleri divanlarda da bulunur. Ancak mesnevi denilince divanlardaki kısa örneklerden daha çok hacimli ve hikâye anlatılan uzun mesneviler akla gelir. Şaire istediği gibi ve uzun soluklu bir hikâye anlatmakta kafiye düzeni, vezni ve hacmi bakımından kolaylık sağlayan bu nazım şekli çeşitli konuların işlenmesine de elverişlidir. Mesnevi nazım şekli ve mesnevilerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Kartal 2008: 529-661). Ancak, daha çok nazım şeklinin ve bu nazım şekliyle yazılan bazı türlerin genel özelliklerini ortaya koymaya yönelik bu çalışmalar dışında mesnevi metinlerinin çoğunun ayrıntılı olarak çeşitli yönleriyle incelenmediği de bilinmektedir. Bu nedenle mesnevi metinlerinin biçim, içerik ve

¹ Poem made up of rhymed couplets, each couplet being of a different rhyme.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

üslup özellikleri ile ilgili çalışmalara ve mesnevi nazım şeklinin ve mesnevi nazım şekliyle yazılan türlerin özelliklerinin belirlenmesine katkıda bulunacak çalışmalara da ihtiyaç vardır.

Divan edebiyatı döneminde yazılan mesnevilerden bazıları, üslubu ve anlatımı, konuları ya da bölümleri gibi çeşitli özellikleri nedeniyle orijinal ya da farklı örnekler olarak bilinmektedir. Bu tür ilginç örnekler arasında 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başında yaşayan Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin (1452-1515) Heves-nâme adlı mesnevisi de bulunmaktadır. Cafer Çelebi ve Mesnevisi ile ilgili çeşitli çalışmalar vardır. Söz konusu çalışmalarda Cafer Çelebi'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri Heves-nâme ve Heves-nâme'nin konusu ve özellikleri üzerinde durulmuştur (Atay 2003: 1-86; Sungur 2006: 1-144; Gökalp: 2009: 86-179). Biz, çeşitli mesnevilerde yer alan hasb-i hâl başlıklı bölümlerle ilgili bir değerlendirmenin ardından özellikle Heves-nâme'yi farklı yapan ve Heves-nâme'de sık yer verilen hasb-i hâl başlıklı bölümler üzerinde duracağız.

Hasb-i hâller konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, tam olarak hasb-i hâllerin bütün yönlerinin ve özelliklerinin tespit edilebilmiş olduğunu söylemek zordur. Çünkü hasb-i hâl ifadesi divan şiiri örneklerinde değişik anlamlarda beyit içinde kullanıldığı gibi, kimi zaman bir tür, kimi zaman da çeşitli nazım şekillerinde başvurulan bir anlatım biçimi, yöntem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hatta kimi türlerin adlandırılmasında başka adların yanı sıra hasb-i hâl ifadesinin kullanılabilirdiği de görülmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda hasb-i hâllerin sergüzeşt-nâmelerle, kimi mesnevilerle, arz-ı hâllerle ve şikâyet içerikli çeşitli metinlerle benzerliklerinden de söz edilmiştir. Mesnevilerde ya da divanlarda yer verilen çeşitli örneklerdeki vâf-ı hâl, beyân-ı vâki'-i hâl vb. başlıklı metinlerle İran edebiyatında "vâki'-gûyi" adı verilen şiir tarzıyla hasb-i hâller arasındaki ilgiye de dikkat çekilmiştir. Ayrıca hasb-i hâllerin özellikle kişilerin kendi durumlarını anlattıkları örneklerinin de gerçek hayatla ve yazarının hayatıyla ilgili bilgileri içermeleri açısından ayrı bir önemi olduğu da bilinmektedir (Batislam 2003: 15-23; Batislam 2006: 557-563; Batislam 2007: 29-42; Coşkun 2007: 333-336; Özyıldırım 2009: 134-165; Gökalp 2009: 1-35).

Mesnevilerde farklı amaçlarla hasb-i hâl başlıklı bölümlere yer verilmiştir. İçinde hasb-i hâl bölümleri bulunan mesneviler arasında; Usûlî'nin Yenice Şehrengiz'i, Gelibolulu Âli'nin Riyâzü's-Sâlikîn'i, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı ve Sergüzeşt-nâmelerden Sergüzeşt-nâme-i Kâtip Osman'ı (Gökalp 2009: 20-26), Vücûdî'nin Hayâl u Yâr'ı (Aydemir 2007: LIV) ile Refî-i Âmidî'nin Cân u Cânân'ını (Öztoprak 2000: 278-279) sayabiliriz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Usûlî Şehrengizindeki hasb-i hâl bölümünde kendi hâlini, Gelibolulu Âlî tiryâkilerin hâlini, Şeyh Gâlip kahramanın hâlini anlatırken, Sergüzeşt-nâme-i Kâtip Osman'da şair hasb-i hâl başlıklı bölümlerden hem kendi durumunu anlatmakta yararlanır hem de sebep-i te'lif bölümünü de bu başlık altında verir (Gökâlp 2009: 20-26).

Vücûdî'nin Hayâl u Yâr Mesnevisi'nde 11 hasb-i hâl başlıklı bölüm bulunmaktadır. Bunlardan 8 bölümü sadece hasb-i hâl başlıklıdır. "Hasbihâl-i Hammâm", "Hayâl-i Pâ-mâlûñ Hasbihâlidür ki Şem'aveş Yana Yana Pîr-i 'Akla Beyân İder" ve "Tetimme-i Hayâl ü Yâr ve Hasbihâl-i Vücûdî-i Bî-mecâl ü Dil-fikâr" başlıklı diğer üç hasb-i hâlden biri başlıktan da anlaşılacağı gibi hamamın; diğeri mesnevinin kahramanı Hayâl'in, üçüncüsü ise, şairin mesnevinin bitişini haber verdiği ve kendi hâlini anlattığı hasb-i hâldir. Hayâl'in hasb-i hâli üç hasb-i hâl içinde en hacimlisidir ve 70 beyittir. Farklı başlıklar taşıyan hasb-i hâllerde de kahramanın olay akışı içinde durup düşündüğü ve içinde bulunduğu koşulları gözden geçirdiği görülür. Hasb-i hâllerin çoğunda şairin kendisi konuşur. Geniş zaman üçüncü tekil şahsa hitaben anlatılır. Bazen görülen geçmiş zaman ile ikinci şahsa hitaben anlatımlar da vardır. Hasb-i hâl bölümlerinde anlatıcı okuyucuyu yönlendirir, öğüt verir, meseleyi özetler, tecrübelerini okuyucuyla paylaşır (Aydemir 2007: LIV). Vücûdî'nin mesnevisinde ayrıca hasb-i hâl bölümlerine benzer özellikler gösteren "Beyân-ı Vâkı'-ı Hâl" ya da "Vasf-ı hâl" başlıklı bölümlere de yer verilmiştir.

Refî-i Âmidî'nin Cân u Cânân Mesnevisi'nde 9 beyitlik "Hasb-i hâl-i Hod ü Etvâr-ı Ebnâ-yı Zemân" başlıklı bir hasb-i hâl bölümü vardır (Öztoprak 2000: 278-279). Şair bu bölümde hem kendi durumundan hem de yaşadığı zamandan, insanların giyecek ve paraya önem verdiğiinden, şiire ve şaire ilgi gösterilmediğinden şikâyet eder.

Söz ettiğimiz mesnevilerde bulunan hasb-i hâl bölümlerinde genellikle kahramanların hâli anlatılmakla birlikte, kimi zaman bu bölümlerin farklı amaçlarla kullanıldığı örnekler de vardır. Bu farklı amaçlar arasında mesnevinin yazılış nedeni, mesnevi şairinin, toplumun içinde bulunduğu durum ya da olayın anlatımı, bir nesne ya da mekânın tasviri de sayılabilir.

Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'sinde bulunan hasb-i hâl bölümleri diğer örneklerle kıyaslandığında hacim ve içerik açısından farklı olmalarıyla dikkat çekerler. Heves-nâme'deki hasb-i hâl bölümlerini, başlıklarını, içeriklerini, beyit ve sayfa numaralarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

1- Hasb-i hâl-i İskele (b. 122-124, s.167, 3 beyit)² : İskelenin hâli ve özellikleri tasvir edilir.

2- Hasb-i hâl (b.418-444, s. 198-200, 27 beyit): Şair bu hasb-i hâlde kendi durumunu anlatır. Yaşadığı, şehir, hayatı, eğitimi, arkadaş çevresi, şairliği ve nesir yazarlığı ile ilgili bazı bilgiler verir.

3- Hasb-i hâl (b.479-541, s. 204-210, 63 beyit): Mesnevinin Sebeb-i Telif bölümü olma özelliği taşıyan bu hasb-i hâlde şair, mesnevi yazmaya nasıl karar verdiğini, arkadaşlarının kendisini mesnevi yazmaya teşvik etmelerini anlatır.

4- Hasb-i hâl (b.731-733, s. 229, 3 beyit): Eğlence meclisi, mecliste yenilenler, akarsu kenarında oturulup yiyip içildiği söylenir.

5- Hasb-i hâl (b.746-753, s. 231, 8 beyit): Eğlence meclisinde bulunanlar, âşık olup sevdaya düştüklerini, bir sevgilinin peşinden koşup kendilerini kaybettiklerini ve âşıklık hallerini hikâye ederler.

6- Hasb-i hâl (b.783-791, s. 235-236, 9 beyit): Şair hikâyelerini dinlediği âşıklarla kendini kıyaslar. Onlar gibi gönlünü tümüyle kaptırıp kara sevdaya düşmediğini, kişinin kendisini sevda yüzünden rezil etmemesi gerektiğini söyler.

7- Hasb-i hâl (b.805-818, s. 237-238, 14 beyit): Şairin bulunduğu yere yakın bir çadır kurulur. Şair ve arkadaşları meraklanırlar. Biraz bu konu hakkında konuştuktan sonra tekrar yiyip içmeye başlarlar. Gül bahçesinde dolaşip gül toplamaya, bahçeyi, akarsuyu seyretmeye giderler.

8- Hasb-i hâl (b.860-893, s. 243-246, 34 beyit): Şair gezip dolaştıkları yere gelen güzelleri ve onların özelliklerini ve biraz gezdikten sonra dönüp çadırlarına gitmelerini anlatır. Dikkatini çeken bir güzelden söz eder. Güzeller mutlu ve zevk içinde eğlenirken şair de kendi hâlini anlatmaya başlar.

9- Hasb-i hâl (b.919-978, s. 249-255, 60 beyit): Gazelin ardından başlayan bu hasb-i hâlde şair, bir önceki bölümde dikkatini çeken güzelin güzelliğini, içip eğlenmesini uzaktan izler. Güzele âşık olur. Onu başkalarının da görüyor olması nedeniyle ah edip inler, üzülür, dertlenir, gözyaşı döker, kıskanır. Dostları âşığın bu dertli hâlini görür, ona acıyıp nasihat ederler. Hep birlikte oturup düşünerek derdine bir çare bulmaya çalışacaklarını söylerler. Sevgiliyi taklit eder şekilde bir eğlence meclisi kurarlar. Bir üstat sazende arkadaşlarını da

² Hasb-i hâllerin sonunda verilen beyit ve sayfa numaraları, Heves-nâme'nin kaynakçada verilen Necati Sungur'un hazırladığı baskısına aittir.

bu meclise çağırırlar. Sazende şairin gazeli eşliğinde saz çalmaya başlar.

10- Hasb-i hâl (b.1004-1018, s. 258-259, 15 beyit): Bir eğlence meclisinde şairle birlikte eğlenenlerin şairin âşık olması karşısındaki coşkulu tavırları, içip eğlenmeleri, mutlu olmaları ve daha sonra gezmeye çıkmaları anlatılır. Herkes gittikten sonra şair, sıkıntılı ve aşk derdinin kederiyle kalır. Kendi hâlini anlattıktan sonra âşık olduğu güzelin hâlini anlatmak üzere onun hasb-i hâline geçer.

11- Hasb-i hâl-i hûbân (b.1019-1025, s. 259-260, 7 beyit): İkinci vaktine kadar güzel, diğer güzellerle içki içerek zaman geçirir. Elinde altın işlemeli kadeh vardır. Sarhoş hâlde gezip dolaşmaya çıkarlar. Gezdikleri çimenlikten üstünde laleler olan bir dağ görünür.

12- Zıkr-i Pursîden-i Zâl Ez-Hasb-i hâl (b.1303-1307, s. 289, 5 beyit): Sevgili kendi hâlini anlattıktan sonra âşığın (şairin) ne durumda olduğunu, arkadaşlarını, neler yaptığını öğrenmek ister.

13- Hasb-i hâl (b.1372-1382, s. 296-297, 11 beyit): Bu bölümde şair, söylediği gazeli sevgiliye ulaştırması için bir dostuna okur. Dostu gider, şair arkasından dua eder. Bu şiiri sevgiliye ulaşırsa kendisinin de isteğine kavuşacağını düşünür. Şairin yanında bulunanlar da şiirden etkilenirler. Sıkıntuları, kederleri dağılır. Hep birlikte mutlu bir şekilde eğlenirler.

14- Hasb-i hâl (b.1544-1553, s. 314-315, 10 beyit): Lâlenin tasvirinin yapıldığı bölümün arkasından gelen hasb-i hâlde şair, sâkinin kendisine içki getirerek sıkıntısını gidermesine, eğlenip mutlu olmasına yardım etmeye çalıştığını, içinde bulunduğu sıkıntılı hâlden kurtulma gayreti içinde olduğunu anlatır.

15- Hasb-i hâl (b.1744-1768, s. 335-337, 25 beyit): Şi'r başlıklı bölümden sonraki hasb-i hâlde âşıkla sevgili arasında haberleşmeyi sağlayan aracı durumundaki kişi, âşığa sevgilinin hâlini anlatır. Sevgilinin âşığın (şairin) şiirleriyle kendinden geçtiğini başka şiirleri ya da divanı varsa sevgiliye götürmek istediğini bildirir.

16- Hasb-i hâl (b.2015-2046, s. 364-367, 32 beyit): Bu bölüm gazelden sonradır. Gazeli duyan şair kendinden geçer. Kendine geldiğinde sabah olduğunu fark eder. Kendisi dışında herkesin ve her şeyin uykuda olduğunu görür. Arkadaşlarını uyandırır. Herkes uyanınca yeniden meclis kurulur ve yiyip içmeye başlarlar. Akşama kadar eğlence devam eder. Sabahtan akşama kadar güzeller de eğlenmeye devam ederler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

17- Hasb-i hâl (b.2077-2087, s. 370-371, 11 beyit): Şair güzellere görecektir şekilde bir tarafta oturup kavuşma umuduyla mutlu olmaya devam eder. Yer, içer, müzik dinler, eğlenir. Akşam olur yaşlı bir dostu gelir. Selam verip oturarak onunla birlikte zaman geçirir.

18- Hasb-i hâl (b.2491-2517, s. 411-414, 27 beyit): Âşık sevgiliye kavuşmayı hayal eder. Gönlüyle konuşur. Gönlü ona sevgiliye kavuşmanın imkânsız olduğunu söyler. Âşık da umutsuzluğa düşer. Dostları umutsuz olmamasını, aklını başına alıp düşünmesini söylerler. Sevgiliyle bir sohbet imkânı bulmanın bile şans olduğunu anlatırlar. Âşık bu sözler karşısından heyecanlanır, akli başından gider. Yaşlı dostu önde, kendisi arkada sevgilinin bulunduğu yere gelirler. İzin isterler, izin verilir ve sevgilinin çadırına girilir.

19- Hasb-i hâl (b.2654-2667, s. 428-429, 14 beyit): Bu hasb-i hâl terci'-i bendin arkasından gelir. Sevgili şiirin şairine (âşığa) övgüler yağdırır. Şiir onu etkilediği için âşığa yanında yer gösterir. Meclisi düzenler, bir tarafa erkekler bir tarafa kadınlar otururlar. Meclis ehli oturduktan sonra karşılıklı sohbet başlar.

20- Hasb-i hâl (b.2746-2800, s. 438-443, 55 beyit): Sevgili içki, eğlence meclisinde kadehler birkaç kez dolaştıktan sonra âşığın şiirler, beyitler okumasını ister. Meclistekiler âşığı bu teklif nedeniyle kıskanırlar. Âşık değişik şiirler okur ve okuduğu şiirler ilgi görür. Sevgili daha önceki terci'-i bendini de yeniden okumasını ister. Âşık da tekrar okur. Sevgili âşığın şiirini över. Şiirin o anda, irticalen söylendiğini, şiirin ortaya çıkmasına buldukları meclisin neden olduğunu öğrenir. Sevgili şairlerin yalanı çok olur diyerek âşığı sınar. İrticalen ne kadar ve nasıl şiir söyleyebileceğini anlamak için ondan gazel söylemesini ister. Mecliste bulunanlar sevgilinin elbisesi için bir gazel söylemesini teklif ederler. Şair de bu teklif karşısında hemen kendini hazırlayıp gazel söyler. Bu gazelde sevgilinin elbisesini ve kendini över.

21- Hasb-i hâl (b.2808-2841, s. 444-447, 34 beyit): Gazelden sonra yeni bir hasb-i hâl'e geçen şair, bu gazeli dinleyen herkesin çok beğendiğini anlatır. Birçok kişi şairi tebrik eder. Caize niyetine sevgili âşığın elini öpmeyi ister. Âşık kendisinin sevgilinin ayağının tozunu öpmekle mutlu olacağını söyler. Âşık ve sevgilinin coşkusu, şevki artar. Sevgili çenginin eline çenk almasını ister.

22- Hasb-i hâl-i Çengî (b.2842-2845, s. 447-448, 4 beyit): Bu hasb-i hâl çenginin özelliklerini, güzelliğini ve çenk çalmadaki ustalığını anlatır.

23- Hasb-i hâl (b.2990-3012, s. 463-465, 23 beyit): Gazelin arkasından gelen bu bölümde de gazeli yazan şair takdir edilir. Meclis

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kurulur, içilip eğlenilir. Herkes sevgilileriyle hoşça vakit geçirirken âşık ayrılık acısıyla hüzünlenir. Yeni bir gazel söyler.

24- Hasb-i hâl (b.3018-3030, s. 465-467, 13 beyit): Hasb-i hâl gazelden sonradır. Şairin söylediği gazel coşkuyu arttırır. İçkiler içilir, eğlenilir. Herkes uyur. Âşık sevgiliyle baş başa kalır. Şiir, kaside okuyup sohbet ederler.

25- Hasb-i hâl (b.3204-3216, s. 485-486, 13 beyit): Âşık, sevgiliyle baş başa kalmasını anlatır. Sevgilinin kendisine cömert davrandığından onu sevmesine izin verdiğiinden söz eder.

26- Hasb-i hâl (b.3287-3290, s. 494, 4 beyit): Sevgiliden ayrılmanın verdiği üzüntü anlatılır. Âşık sevgiliden ayrıldığı için mutsuzdur.

27- Hasb-i hâl (b.3274-3391, s. 503-504, 18 beyit): Bu bölümde de sevgiliden ayrı kalmanın üzüntüsü anlatılır. Tabiatdaki her şey âşığa sevgiliyi hatırlatır. Âşık hiçbir şeyden mutlu olmaz ve ayrılık acısı çeker.

28- Hasb-i hâl (b.3397-3401, s. 505, 5 beyit): Sıkıntı içinde bir hafta geçiren âşık, kendini çok kötü hisseder. Zaman kavramını yitirir. Ayrılık derdiyle perişan olup bir mektup yazar.

29- Hasb-i hâl (b.3758-3772, s. 544-545, 15 beyit): Âşık sabâdan sevgilinin haberini alır. Coşar, gözyaşı döker hem sevinir hem üzüdür. Bu ayrılık mektubu âşığın sabrını da bitirir.

Heves-nâme’de toplam 29 hasb-i hâl bölümü vardır. 4 bölüm dışındaki bölümlerin başlığı sadece hasb-i hâldir. Dört hasb-i hâlden üçü, iskelenin, güzellerin ve çenginin özelliklerinin anlatılıp tasvir edildiği örneklerdir. “Zikr-i Pursîden-i Zâl Ez-Hasb-i hâl” başlıklı bölümde ise sevgili âşığın durumu ve kimliği hakkında sorular sorarak onu tanıma isteğini dile getirir.

Hacim açısından farklılık gösteren hasb-i hâl bölümlerinin en kısaları; 3 beyitlik iskelenin tasvir edildiği 1. hasb-i hâl ile içki ve eğlence meclisinin, mecliste yenilip içilenlerin anlatıldığı 4. hasb-i hâldir. En uzun bölüm ise 63 beyitlik 3. hasb-i hâldir. İçerik açısından bakıldığında bu uzun hasb-i hâlin mesnevinin sebab-i te’lif bölümü olduğu anlaşılır.

Bilindiği gibi mesnevilerde yer yer farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirler de bulunur. Özellikle, gazel nazım şekliyle yazılmış şiirlerin mesnevilerde önemli bir yeri ve işlevi vardır. Bu gazeller konuya uygun şekilde mesneviye yerleştirilir ve genellikle mesnevi kahramanının ağzından yazılırlar. Bazı mesnevilerdeki gazellerde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

mahlas olarak da kahramanın adının kullanıldığı olur. Söz konusu özellikler Heves-nâme'de de vardır. Heves-nâme'de mesnevinin içine yerleştirilmiş 21 gazel ile 1 terci'-i bent bulunur. Hasb-i hâl bölümlerinin bir kısmı da bu farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerden sonradır. 5 Hasb-i hâl (9, 16, 21, 23 ve 24. hasb-i hâller) mesnevi içinde bulunan gazellerden sonra, 1 hasb-i hâl, (15. hasb-i hâl) şi'r başlıklı bir gazelin bitiminde, 1 hasb-i hâl ise (19. hasb-i hâl) terci'-i bendin ardından gelir. Şiirlerden sonraki hasb-i hâllerde şiirle ilgili duygu ve düşüncelerin de ifade edildiği görülür.

Şair, 27 beyitlik 2. Hasb-i hâlde (Sungur 2006: 198-200) kendi durumunu anlatır. Yaşadığı şehri, tahsilini, amacını, tatil zamanlarını nasıl geçirdiğini, maddî durumunu, şairliğini, ne tür şiirler yazdığını, nesir yazmaktaki ustalığını dile getirir. Bu hasb-i hâl şairin hayatıyla ilgili bilgiler içermesi bakımından dikkat çekicidir. Şairi ve özelliklerini tanımamıza yardımcı olacak bilgiler vermektedir.

Hasb-i hâl bölümlerinin çoğunda âşık ve sevgilinin karşılaşmaları, eğlence meclisi, gezip dolaşılan mekânlarla ilgili tasvirler de yer verilmiştir. Özellikle meclisin özellikleri, mecliste yenilip içilenler, sohbet konuları, şiirler ve müzik vb. anlatan tasvirler ilginçtir. Bu tasvirler aynı zamanda dönemin eğlence hayatı, yaşayışı, sosyal hayat hakkında ipucu sayılabilecek çeşitli bilgiler de vermektedir. Örneğin: 21. hasb-i hâlde âşığın irticalen söylediği şiire sevgilinin caize vermek istemesi gibi.

Diğer hasb-i hâl bölümleri içerik açısından değerlendirildiğinde; sevgiliyle âşığın karşılaşması, âşık olmaları, kavuşma zamanına kadar âşığın çektiği sıkıntılar, kavuşma ve kavuşmanın arkasından gelen ayrılık ve üzüntü üzerinde durulduğu görülür. Bu kurgu aşk konulu mesnevilerin hemen hepsinde karşılaşılabilecek ana olayları verir. Ancak, Heves-nâme'de farklılık yaratan kahramanların (âşık ve sevgilinin) gerçek kişiler olması, gerçek bir kavuşmanın varlığı ve sevgilinin cinsiyetidir. Yani her şeyden önemlisi hikâyedeki gerçekliktir. Eserin aynı zamanda sergüzeşt-nâme olarak kabul edilmesinin nedeni de budur.

Heves-nâme'nin kahramanlarından biri şairin kendisi olduğu için ve aynı zamanda bu kahraman âşık konumunda bulunduğu için şair, kendisinin yani hikâyenin âşık konumundaki adı belli olmayan kahramanın hikâyenin içinde yer almasını sağlamak adına hasb-i hâl başlıklı bölümlerden yararlanmış. Bu bölümler aracılığıyla hem kendi gerçek durumunu hem de âşık konumundaki hikâyenin kahramanı olan kendisinin durumunu kolayca yansıtabilme imkânı bulmuştur. Yani âşığın hasb-i hâl'i ya da şairin hasb-i hâl'i adı altında her iki durumda da değişik rollere giren şairin hasb-i hâli verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Hasb-i hâllerle şair kendisini değişik konumlara kolayca taşıyabilmiştir. Kimi zaman sevgilinin güzelliği karşısında duyduğu aşkla âşığın, âşıklığın gerektirdiği hâlleri, kimi zaman da sıkıntıları, üzüntüleri, duygu ve düşünceleriyle yaşayan şair kimliğiyle varlığını ortaya koymuştur. Kendi farklı bireysel konumlarının dışında şair, hasb-i hâl bölümlerinden mekân, durum olay, kişi ya da nesne tasvirlerinde de yararlanmıştır. Ancak daha çok hasb-i hâl bölümlerinin âşığın âşıklık hâllerinin, ayrılık acısının, üzüntülerinin, duygu ve düşüncelerinin tasvirine ayrıldığı görülür.

SONUÇ

Cafer Çelebi'nin Heves-nâmesi'ndeki hasb-i hâl bölümleri şairin duygu ve düşüncelerini ya da duygu dünyasını etkileyen olayları daha etkileyici ve gerçekçi bir biçimde yansıtmalarını sağlamış, biçim, içerik ve teknik açısından mesnevinin özgünlüğüne katkıda bulunmuştur. Mesnevilerde sık görülen, alışılmış bazı bölüm başlıkları yerine hasb-i hâl başlığının kullanılması okuyucunun tekdüzelikten uzaklaşmasını, yapılacak olay, durum ve duygu tasvirlerine hazırlıklı olmasını sağlamıştır. Başka mesnevilerde de Heves-nâme'dekine benzer hasb-i hâl bölümleri bulunmakla birlikte, Heves-nâme'deki hacim ve içerik çeşitliliğine ulaşamamıştır. Hatta, Cafer Çelebi belki de daha sonraki yüzyıllarda özellikle 16. yüzyılda bağımsız hasb-i hâllerin ya da hasb-i hâl anlatım biçiminin yaygınlık kazanmasına da öncülük etmiştir denilebilir. Ayrıca şair ya da âşık hasb-i hâller aracılığıyla farklı şekillerde hikâyeye dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak; mesnevilerin teknik özelliklerinin ve anlatım biçimlerinin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için özellikle Heves-nâme gibi özgünlük iddiası taşıyan örneklerin çeşitli yönlerden ayrıntılı olarak incelenmesi yararlı olacaktır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ATAY, Hakan, (2003), **Heves-nâme'de Aşk Oyunu: Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Özgünlük İdeali**, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BATİSLAM, H.Dilek, (2006), "Hasbihâllerdeki Sosyal Tarih Öğeleri", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.XCII, S.660, Aralık, Ankara, s.557-563.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- BATISLAM, H.Dilek, (2007), “Tarih ve Kültür Kaynağı Olarak Hasb-i Hâller”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S.22, Niğde, s.29-42.
- BATISLAM, H.Dilek, (2003), **Hasbihâl-i Sâfi**, Kitabevi, İstanbul.
- COŞKUN, Menderes, (2007), “Sergüzeştname ve Hasbihâl Türünde Yazılan Manzum Seyahatnameler”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul, C.2, s.329-346.
- GÖKALP, Haluk, (2009), **Mûyî Nâlân u Handân**, Karahan Kitabevi, Adana.
- GÖKALP, Haluk, (2009), **Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler**, Kitabevi, İstanbul.
- KARTAL, Ahmet, (2008) “ Eski Türk Edebiyatında Mesnevi”, **Şiraz’dan İstanbul’a, Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yayınevi, İstanbul, s.579-595.
- KARTAL, Ahmet, (2008) “ Mesnevi Bibliyografyası”, **Şiraz’dan İstanbul’a, Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yayınevi, İstanbul, s.597-661.
- KARTAL, Ahmet, “Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri”, **Şiraz’dan İstanbul’a, Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yayınevi, İstanbul, s. 529-576.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, (2009), “Sergüzeşt-nâmeler Üzerine Hasbihâl veya Hasbihâlin Sergüzeşti”, **Nazımdan Nesire Edebî Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4**, Hazl. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Turkuaz Yay. İstanbul, s.134-165.
- Refî-i Âmidî, (2000), **Cân u Cânân**, (hzl. Nihat Öztoprak), Türk Gençlik Vakfı Yayını, İstanbul.
- Tâcî-zâde Cafer Çelebi, (2006), **Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)**, (hzl. Necati Sungur), TDK. Yayını, Ankara.
- Vücutî, (2007), **Hayâl u Yâr**, (hzl. Yaşar Aydemir), Birleşik Kitabevi Yay., Ankara.